

OSKARO KOLBERGO MUZIKINĖ FOLKLORISTIKA: OBJEKTO KRISTALIZACIJA

ŽIVILĖ RAMOŠKAITĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Straipsnio objektas – O. Kolbergo folklorinė veikla, jos pobūdis, raida ir muzikinio folkloro rinkimo bei publikavimo ypatybės.

Tyrimo tikslas – pasitelkiant O. Kolbergo biografijos ir mokslinės veiklos faktus, ypač jo publikuotus lietuviškus ir lenkiškus rinkinius, nubrėžti jo folkloristikos raidos trajektoriją, atskleidžiančią esmingą Kolbergo veikimo metodo kitimą.

Tyrimo metodai – aprašomasis, analitinis, lyginamasis, hermeneutinis.

Įvadas

Lietuvių folkloristikos ištakos ir raida yra glaudžiai susijusios su atitinkamais reiškimais kai kuriose kaimyninėse šalyse ir su konkrečiomis asmenybėmis, įnešusiomis svarų indėlį į mūsų folkloristiką. Viena tokių ryškių XIX a. asmenybių yra lenkų folkloristas ir etnografas Oskaras Kolbergas (1814–1890).

Folklorinę veiklą O. Kolbergas pradėjo XIX a. pirmojoje pusėje, kai folkloristikos, etnografijos ar etnologijos mokslų Lenkijoje dar nebuvo. Savo darbais – tautosakos ir etnografijos rinkimu įvairiuose Lenkijos regionuose bei jų publikavimu daugiatomyje „Lud“ ir „Obrazy etnograficzne“ – kaip tik jis klojo šių mokslų pagrindus. O. Kolbergo surinkta medžiaga laikoma unikaliu ir vieninteliu pagal dydį XIX a. šaltinių rinkiniu Europoje ir pasaulyje¹.

O. Kolbergas buvo folkloristikos pionierius. Jo sąlytis su folkloru nebuvo visą laik vienodas, jis kito, ir šis kitimas susijęs su pačios liaudies muzikos ir jos teksto, arba folklorinio teksto, sampratos kitimu. Jaunuoliškas susidomėjimas liaudies muzika, prasidėjęs kartu su lenkų romantizmu, O. Kolbergui ilgainiui virto vieninteliu ir nuosekliu darbu, įprasminusiu visą jo gyvenimą.

Straipsnyje apžvelgsime svarbesnius O. Kolbergo gyvenimo įvykius, turėjusius lemiamos reikšmės jo pasirinkimui, ir rūpimais aspektais panagrinėsime jo muzikinės folkloristikos raidą, atskleisdami jos kryptingą kitimą, privedusį jį prie minties užrašinėti liaudies dainas tiesiai iš kaimiečių ir tokiu pavidalu jas publikuoti.

O. Kolbergo folkloristikos kaita ryškiai matoma ir sugretinus dvi lietuviškas jo publikacijas – lietuvių tautosakos specialistams daugmaž žinomą 1879 m. O. Kolbergo autentiškų lietuvių liaudies dainų rinkinį „Pieśni ludu litewskiego“ su lyginamąja studija apie poetinių tekstų motyvus ir ankstyvojo laikotarpio lietuvių liaudies dainų publikaciją „O pieśniach litewskich“, kur melodijos pateiktos neautentišku pavidalu: harmonizuotos balsui su fortepijonu. Lietuvių literatūroje ji nebuvo išsamiau aptarta. Beje, ši 15 dainų rinkinėlių, paskelbtą 1847 m. almanache „Dzwon Literacki“, reikia laikyti vienu pirmųjų muzikinių lietuviškų dainų rinkinių Lenkijoje.

O. Kolbergo biografijos štrichai

O. Kolbergas augo inžinieriaus kartografo šeimoje. Jis gimė Pšisuchoje, paskui, nuo 1819 m. tėvui pradėjus profesoriauti Varšuvos universitete, gyveno Varšuvoje greta poeto Kazimierzo Brodzińskiego ir Fryderyko Chopino šeimų. Bičiuliavimasis su garsiais kaimynais palankiai veikė besiformuojančią būsimojo mokslininko asmenybę. Apie artimus, bičiuliškus Kolbergo ir Chopino šeimų santykius liudija Chopinų sūnaus Fryderyko, būsimo žymaus kompozitoriaus, Oskaro Kolbergo tėvui Wilhelmui dedikuotas „Polonezas“ b-moll (sukurtas 1826, išleistas 1881 m.).² Nuo 1823 m. O. Kolbergas mokėsi Varšuvos licėjuje, kartu lankė muzikos pamokas pas J. Elsnerį (F. Chopino mokytoją) bei I. Dobrzyński. Po 1830 m. lapkričio sukilimo uždarius licėjų mokslas nutrūko, ir O. Kolbergas ėmė dirbti banko kontoroje. 1835–1836 m. jis gyveno Berlyne, mokėsi Prekybos akademijoje ir tęsė muzikos studijas – lankė fortepijono ir kompozicijos pamokas. Grįžęs į Varšuvą buvo pasiryžęs tapti kompozitoriumi, gyveno iš privačių muzikos pamokų, kūrė mazurkas, krakoviakus, dainas, ištraukė į bohema. Pirmas jo spausdintas kūrinys buvo 1836 m. pasirodžiusi baladė „Talizman“. Gerokai vėliau, 1857 m., Varšuvos teatre buvo pastatyta jo vienaveiksmė opera „Król pasterzy“ (‘Piemenų karalius’), kurios visa muzika remiasi liaudies dainų melodika. Kritikai šį kūrinį įvertino labai nepalankiai³. Dešimt metų vertęsis privačiomis muzikos pamokomis, 1845 m. O. Kolbergas pradėjo dirbti buhalteriu geležinkelio statybos kontoroje, kurioje išbuvo iki 1857 m. (tuo metu buvo pradėtas tiesti geležinkelis Varšuva–Viena). Tada perėjo valdininkauti į Valstybės izdo komisiją ir joje dirbo iki 1861 m. Galutinai pasitraukęs iš valdiškų pareigų atsidėjo mokslo darbui. Jis jau anksčiau rinkdamas tautosaką keliavo po lenkų ir kitas žemes, o atsisakęs tarnybos šiai veiklai skyrė visą savo laiką. Be to, nuo 1856 m. pradėjo intensyviai publikuoti surinktą medžiagą. 1871 m. O. Kolbergas išsikėlė iš Varšuvos; iš pradžių gyveno prie Krokuvos Modlnicoje pas bičiulius Konopkas, o nuo 1884 m. – pačioje Krokuvoje. Čia jis 1890 m. ir mirė. O. Kolbergas šeimos nesukūrė, gyveno vienas, dažnai globojamas gerų bičiulių. Gyvenimo saulėlydyje jį sunkiai sergantį džiova, prižiūrėjo profesorius Izydorius Kopernickis, savąjį bičiulį pergyvenęs tik vieneriais metais. Jis yra palikęs tokią O. Kolbergo paveikslą: „Vienas iš personažų, kuriuos keliolika metų įprasta sutikti Krokuvoje, anksčiau porą kart per savaitę, o pastaraisiais metais – kasdien, yra vyriškis, apsivilkęs labai kukliai, netgi skurdžiai, ir pakumpęs nuo amžiaus bei darbo prie rašomojo stalo. Nepaisant šios

išorės <...>, jis patraukia kiekvieno dėmesį nepaprasta mąslaus veido išraiška ir būdingu žvilgsniu, išsvargintų akių metamu iš po akinių, taip pat savotiška į priekį ištempta ir tarsi į kažką išiklausančia galvos laikysena; tai tipiška, nepaprastai išraiškinga tyrinėtojo ir mokslo knyslio figūra. Su šiuo gerbiamu seneliu, be abejo, žinomu pusei Krokuvos inteligentų, kiekvienas prasilenkia pagarbiai tylėdamas, o jį pažįstantis nepraeina jo nuoširdžiai nepasveikinęs ir nenusilenkęs už tylius, bet didžius jo nuopelnus“⁴.

Romantizmo idėjos ir pirmosios liaudies muzikos publikacijos *iki* autentiško liaudies melodijos teksto

„Autobiografijos eskize“ (Szkic autobiograficzny), rašytame gyvenimo saulėlydyje, O. Kolbergas prisimena, jog liaudišką šokių muziką, skambinamą per vakarėlius, jis girdėdavo ankstyvoje jaunystėje; kartais valsus ir mazurkas fortepijonu improvizuodavo kaimynystėje gyvenęs F. Chopinas. Tačiau, pasak O. Kolbergo, tai buvusi bajoriška, saloninė muzika, tikri kaimiški motyvai suskambėdavę tik retkarčiais, kaip pajvairinimas⁵. Vis dėlto tikros kaimiškos liaudies dainų melodijos snūduriavo jo sąmonės gelmėse, užfiksuotos iš mažumės: net senatvėje O. Kolbergas prisiminė, kaip klausydavosi savo kaimietės auklės dainuojamų dainelių⁶.

O. Kolbergo jaunystėje, XIX a. 3–4-ajame dešimtmetyje, skirtingose Lenkijos vietose plito romantizmo idėjos. Buvo daug diskutuojama Europos tautų kultūros ir jų savitumo klausimais, apie tai, jog šis savitumas turėtų remtis liaudies kultūra. Dėl istorinių aplinkybių (krašto valstybingumo praradimo po trijų Abiejų Tautų Respublikos padalijimų) Lenkijoje, kaip ir Lietuvoje, romantizmo ideologija turėjo ryškų politinį atspalvį. Tai buvo nelyginant slapta ginklas prieš rusifikaciją ir germanizaciją.

Lenkų literatūroje naujosios, romantizmo, epochos pradžia yra susijusi su Vilniumi. Kaip tik čia 1822 m. buvo išspausdintas Adomo Mickevičiaus pirmasis „Poezijos“ tomas, kuriame įdėtos ir „Baladės ir romansai“. Jų įkvėpimo šaltinis – liaudies kūryba, Naugarduko krašto dainos ir padavimai, perteikti nuoširdžiai, paprasta kalba, atmetus vyračiusius klasicistinius ornamentus. Liaudies dainas, kurios krepiausi tiesiai į širdį, kaip tyrąją inspiracijos šaltinį poetui nurodė jo intucija ir naujosios epochos dvasia. A. Mickevičiaus nuomone, „liaudies dainos pačiu tikriausiu tautos poezijos šaltiniu visur laikomos ne šiaip sau, o todėl, kad žmonių atmintyje yra išlikusios tik tos, kurios iš tiesų jiems krito į širdį ir omenį“ (iš laiško A. Odyniecui)⁷.

1834 m. vienas žymiausių lenkų romantizmo literatūros kritikų Michałas Grabowskis savaitraštyje „Tygodnik Peterburski“ paskelbia straipsnį „O poezji gminnej“ („Apie kaimiškąją poeziją“), kuriame teigia, jog pagrindine šiuolaikinės Europos tautų literatūros ypatybe tampa stipri tendencija „remtis tautinio individualumo pagrindu“ ir „įgyti kuo ryškesnių genties bruožų“⁸. Šie „genties bruožai“, romantiškų įsitikinimu, glūdi visų pirma liaudies kultūroje, kuri klasikų buvo visai nepastebėta arba traktuota kaip tamsybė ir atsilikimas, verti geriausiu atveju gailesčio.

Pirmoji romantiškų daugiausia literatūrą, karta taip aistringai palaikė šį naują požiūrį į liaudį, jog dažnai ją pervertino. Jie sukūrė ir išplatino mitą apie nepaprastus

turtus, glūdinčius liaudies kultūros gelmėse. Tad jose imta ieškoti tokių vertybių, kokių ten nė nebuvo. „Motyvo žavesys buvo priskiriamas visam repertuarui. Mat vertinimas ėjo pirma rinkimo. Dar prieš ištiriant liaudies poeziją buvo pripažinta, jog joje yra visa, kas ten norima rasti“, – taikliai apie tai rašo lenkų folkloristikos istorikas Ryszardas Wojciechowski⁹. Šis perdėtas entuziazmas nublūgo tik XIX a. antrojoje pusėje; folkloras tada buvo pradėtas tirti be išankstinių emocijų, racionaliai ir vertinamas jam tinkamu mastu.

Tačiau O. Kolbergo susidomėjimas tautosaka ir ankstyvieji jo darbai daugiau susiję kaip tik su pirmąja romantizmo banga. Jis pats tai sieja su minėtu literatūriniu sąjūdžiu: „Ne anksčiau kaip po 1834 m. kilusi į liaudiškus dalykus nukreipta bendroji literatūros srovė ir Wacławo iš Olesko bei Wójcickio rinkiniai ir pastarojo asmeniškai paskatinimas ieškoti melodijų (kurių jo veikale yra labai mažai), taip pat Dobrzyńskio paakinimas, pagaliau už miesto (Černiakove, Vilianove ir kitur) išgirsti originalūs švilpynių, smuikelių ir rylų garsai nurodė man veikti šia kryptimi. Pirmas didesnis laimikis 1839 m. Vilianove leido man sukaupti nemažas labai įdomių motyvų atsargas ir pastūmėjo tolesniems šios srities ieškojimams“, – rašė O. Kolbergas minėtame „Autobiografijos eskize“¹⁰.

Užrašinėti liaudies melodijas O. Kolbergas ėmėsi dviem tikslais:

1) šios melodijos jam turėjo tapti inspiracijos šaltiniu kurti „liaudiška dvasia“ (tai skelbė ankstyvojo romantizmo ideologija);

2) norėjo papildyti kitų asmenų išleistus dainų rinkinius, kuriuose daugiausia buvo pateikiami dainų poetiniai tekstai be muzikos (tai daryti skatino patys dainų rinkinių autoriai).

Žvelgiant iš dabartinės perspektyvos, abu šie motyvai buvo glaudžiai tarp savęs susiję, galima teigti, jog jie beveik neatskiriami vienas nuo kito. Tai, ką O. Kolbergas sukūrė „liaudiška dvasia“, dabar laikome saloniniam muzikavimui skirta liaudies muzika, t. y. liaudies dainos išdaila arba harmonizacija fortepijonui ar balsui su fortepijonu. Nuo šios kūrybos esmingiau nesiskiria ir O. Kolbergo harmonizuotų melodijų rinkiniai, kuriuos jis publikavo kaip trūkstantus liaudies meno pavyzdžius.

Tačiau tuo laikotarpiu būtent tokia buvo liaudies muzikos samprata.

Visos iki O. Kolbergo lenkiškų liaudies dainų muzikinės publikacijos žurnaluose ar knygose yra skirtos balsui (rečiau – smuikui ar kitam instrumentui) su fortepijono pritarimu. Pavyzdžiui, toks yra 1833 m. Lvove išleistas Wacławo Michała Zaleskio (Wacław z Oleska, liet. Vaclavas iš Olesko) rinkinys „Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego z muzyką instrumentowaną przez Karola Lipińskiego“, kuris, kaip minėjo pats O. Kolbergas, darė jam įtaką. Tai buvo lenkų pirmasis didžiausias dainų rinkinys su muzika. Jame paskelbti 1496 tekstai ir 160 muzikos pavyzdžių balsui su fortepijonu, harmonizuotų garsaus smuikininko ir kompozitoriaus K. Lipińskiego. O. Kolbergui darė poveikį ir 1836 m. Varšuvoje išleistas Kazimierzo Władysława Wójcickio rinkinys „Pieśni ludu Białochrobotów, Mazurów i Rusi znad Bugu z dołączeniem odpowiednich pieśni ruskich, serbskich, czeskich i słowiańskich“ su 30 natų pavyzdžių. Jas balsui su fortepijonu pritaikė kompozitorius, fleitistas ir pedagogas Feliksas Dobrzański. Šiuose rinkiniuose melodijos har-

monizuotos naudojant dur-moll sistemos pagrindinių funkcijų akordus, o jų struktūra, ritmas ir melodika tiesiogiai veikiama šios sistemos nulemtų formų.

1842–1845 m. Poznanėje pasirodė penki tokie O. Kolbergo lenkiškų dainų pluoštai, o 1846 m. almanache „Dzwon Literacki“ – „Pieśni czeskie i słowackie“, taip pat balsui su fortepijonu¹¹.

Apie šias lenkiškas harmonizuotas dainas labai kritiškai yra atsiliepęs F. Chopinas, kuris gyvendamas Prancūzijoje tebesidomėjo tautine muzika. 1847 m. laiške šeimai jis rašė: „Matydamas panašius dalykus dažnai pagalvoju, kad geriau nebūtų nieko, nes tokios pastangos tik iškreipia ir apsunkina darbą genijui, kuris kada nors išnarplios tiesą. O iki to laiko visos tos grožybės paliks su priklijuotomis nosimis, parausvintos, nukapotomis kojomis arba ant kojokų ir bus pajuoka tiems, kurie lengvai žvilgtelės į jas“¹². Griežtas kompozitoriaus tonas nepaneigia O. Kolbergo darbo vertės. Jo intencijos taip pat negali būti išpeiktos, nes juk minėtais leidiniais jis siekė populiarinti tarp šviesuomenės liaudies kultūrą.

Akivaizdu, jog kompozitoriaus O. Kolbergo talentas toli gražu neprilygo lenkų muzikos genijaus F. Chopino talentui. Suprantamas jo susierzinimas, perskaičius sukaustytas ir schemiškas O. Kolbergo harmonizacijas. F. Chopinas nuspėjo ir ateitį, kad ateisias genijus, kuris atrasiąs tikrą tiesą, dabartiniais terminais – autentišką melodiją su visomis jos grožybėmis. Ši jo išvalga patvirtina žinomą teiginį, jog tikrasis genijus pralenkia savąją epochą. Tuomet, kai F. Chopinas tai rašė, autentiško liaudies dainos teksto publikavimo klausimas O. Kolbergui dar nebuvo iškilęs. Nelabai jis rūpinosi ir harmonizuotų melodijų šaltinio nurodymu, – nemažai buvo pasiskolinta iš kitų leidinių.

„O pieśniach litewskich“ – harmonizuotų lietuvių dainų publikacija

Be slavų, O. Kolbergą domino ir lietuviai, kaip viena buvusios Respublikos tauta. Apie lietuvių kalbą, mitologiją, dainas jis buvo skaitęs prieinamoje literatūroje vokiečių kalba (tyrinėtojas pats buvo vokiečių kilmės). Atrodo, jam buvo žinomas 1825 m. Karaliaučiuje išleistas Liudviko Rėzos dainų rinkinys su melodijų priedu ir daugelis vėliau pasirodžiusių knygų bei dainų rinkinių. Iš O. Kolbergo archyvo po jo mirties į Krokuvos Jogailos universiteto biblioteką greta kitų knygų pateko ir G. Nesselmanno „Litauische Volkslieder“ su pieštuku parašėse pažymėtomis pastabomis¹³.

Ar O. Kolbergas turėjo kokių nors didesnių planų tirti lietuvių liaudies kultūrą, nežinia. Bet tai, kad tarp pirmųjų ankstyvųjų jo publikacijų buvo lietuviškos dainos, leidžia spėti apie ypatingą dėmesį lietuvių tautosakai. Juolab kad prie lietuviškos tematikos jis grįžo ir vėlesniuose veiklos laikotarpiu, kai dėmesį sutelkė jau į autentiškus savo paties užrašytus dainų tekstus.

1847 m. almanache „Dzwon Literacki“ pasirodžiusi pirmoji O. Kolbergo li-tuanistinė publikacija „O pieśniach litewskich“ – tai 15 dainų natos balsui su fortepijonu ir poros puslapių straipsnelis. Dainų tekstai pateikti dviem kalbomis, lietuviškai ir lenkiškai, į lenkų kalbą juos vertė F. Zatorskis ir K. Nezabitauskis.

Lenkijoje tai buvo antroji (negalutiniais duomenimis) didesnė lietuvių liaudies dainų muzikinė publikacija. Tik keleriais metais O. Kolbergą aplenkė K. Brzozowski, 1844 m. Poznanėje išleidęs rinkinį „Pieśni ludu Nadniemeńskiego z okolic Aleksoty“¹⁴. Rengdamas publikaciją, O. Kolbergas buvo susipažinęs su Brzozowskio rinkiniu, nes nurodo, jog paėmė iš jo leidinio vieną dainą – „Oi vienam medžiuj tris tin lisdeley, triu motinu skamba gesmelej“. O. Kolbergo rinkinyje šios dainos ritmas sustambintas ir ji šiek tiek kitaip harmonizuota. Ypač įdomu, kad čia ji pateikta lietuviškai, o ne lenkiškai, kaip Brzozowskio rinkinyje. Tai nėra autentiška liaudies daina, o jos šaltinis reikalauja įdėmesnio tyrimo. Dar dvi dainas O. Kolbergas sakosi paėmęs iš F. Zatorskio poemos „Witold nad Worskłą“; šis savo ruožtu jas buvo pasiskolinęs iš L. Rėzos rinkinio. Tai dainos „Ko liūdit, sesytės, ko nedainuojat“ ir „Duktė mano Simoniene, kur gavai tu vaiką“. Kitas dvylika dainų autorius pateikia nurodydamas kilmės vietas, tačiau nekalba, kaip jas rado, tik antraštė skelbia, kad „melodijas lietuviškomis dainoms surinko ir fortepijonui sukūrė O. Kolbergas“¹⁵.

Pridėtame prie dainų tekste O. Kolbergas rašo, jog lietuvių dainos niekuo nenusileidžia kitų tautų dainoms ir greta savo būdingų savybių turi nemažai skandinaviskų, latviškų, vokiškų ir ypač – slaviškų bruožų, t. y. tų tautų, su kuriomis Lietuva ir Žemaitija ribojosi arba turėjo artimesnius ryšius (turimi galvoje dainų žodžiai). Panašiai, autoriaus nuomone, galima pasakyti ir apie melodijas. „Dainavimas paprastas, tvirtas, stiprus – dar nepersišėmęs šiandienos teatro ar saloninės muzikos minkštumo ir jautrumo (tiksliau – šleikštumo) <...>“¹⁶. O. Kolbergas tiksliai nurodo, kurios melodijos, jo manymu, paveiktos kitų tautų muzikos įtakų (dėl to šiaandien būtų galima diskutuoti) ir pabrėžia, kad kelios (nurodomi 1, 4, 7, 13 ir 15 numeriai) yra grynai lietuviškos, o ypač sena esanti pirmoji daina (kita proga prie šių jo minčių sustosime plačiau).

Ištyrus O. Kolbergo sukurtus akompanimentus yra akivaizdu, jog pavyzdys jam buvo anksčiau pasirodę lenkiški rinkiniai. Jais jis sekė kone paraidžiui: fortepijono partijoje vartoja labai panašius harmoninius junginius, o faktūrą stengiasi įvairinti taip, kaip tai darė savo rinkinyje K. Lipińskis. Vis dėlto, palyginti su K. Lipińskiu, O. Kolbergui sunkiai sekasi pasiekti net ir artimą rezultatą, jo harmonizacijos dažniausiai nevykusios. Šio lietuviško rinkinio trūkumai panašūs į aptartų jo lenkiškų dainų, o kai kurie – dar didesni. Nepažindamas lietuviškų melodijų, jis parinkdamas harmoniją dažniau klysta: akordų junginiai ne tik neatitinka melodijos dermės, bet jai priešingi, tad iškreipia melodijos vidinę dermės struktūrą. Panašus Brzozowskio rinkinėlis šiuo požiūriu labiau vykęs; ten melodijos harmonizuotos naudojant pačias paprasčiausias harmonijos priemones ir, nors jos primityvesnės nei O. Kolbergo ir apsiribojama gana šabloniška faktūra, šios harmonizacijos ne taip prasišlenkia su melodijų vidinėmis savybėmis.

Taigi liaudies melodijos harmonizacijos rezultatas – folklorinės melodijos pretekstu sukurta savotiška „liaudiškos dvasios“ muzika. Pačios melodijos statusas čia visais atvejais dar nesuvoktas, tarsi neegzistuojantis dalykas, autentiška melodija laikoma savaime nepakankama, kad galėtų gyvuoti. Užtat tokią galimybę jai sutei-

kie įtraukimas į esamą muzikos sistemą; ji pati tik pretekstas. Tokiu pavidalu daina pasiekia vartotoją arba klausytoją, gyvuoja.

O. Kolbergo lietuviškoji publikacija yra svarbi ir reikšminga keliais požiūriais:

- 1) kaip viena pirmųjų lietuvių dainų publikacijų Lenkijoje;
- 2) kaip bandymas supažindinti visuomenę su lietuvių muzika ir kalba;
- 3) kaip mėginimas parodyti lietuvių kultūros „kitoniškumą“.

Prie lietuvių dainų jis buvo pasiryžęs dar grįžti. Apie tai O. Kolbergas rašo baigdamas šią pirmąją publikaciją: „Neabejoju, jog lietuvių ir žemaičių miškų glūdumoje dar gyvuoja dainos, savo turiniu ir muzika siekiančios tolimus laikus – laukinės ir tvirtos, kaip ir jas sukūrę žmonės, tačiau ne mažiau originalios, drąsios ir lakios fantazijos. Jas kiek įmanoma surinkti palieku žmonėms, besirūpinantiems atminimo išsaugojimu; aš savo ruožtu pasinaudosiu kiekviena pasitaikančia galimybe, kad ištraukčiau jas iš slėptuvės, kurioje sėkmingai tarpsta“¹⁷. Šį pažadą jis įvykdė, surengdamas ekspediciją į Suvalkiją ir 1879 m. išleisdamas „Pieśni ludu Litewskiego“. Ši O. Kolbergo rinkinį reikėtų panagrinėti atskirai.

Posūkis prie autentiškos melodijos teksto: „Pieśni ludu polskiego“

O. Kolbergo surinktos folklorinės medžiagos kiekis vis augo ir pasiekė tokią apimtį, jog apie 1854 m. jis pradėjo įgyvendinti savo pirmuosius didelius leidybos planus: leisti monografinius autentiškų dainų rinkinius. Gavęs cenzūros leidimą, jis pradėjo spausdinti didelį rinkinį „Pieśni ludu polskiego“ (spausdino pluoštais, baigė 1857 m.). O. Kolbergas buvo sumanęs ir antrąją dainų seriją, tačiau darbą nutraukė.

Rinkinys „Pieśni ludu polskiego“ niekuo neprimena jo ankstesnių publikacijų, kur dainos ar šokio melodija buvo harmonizuota. Jame įdėtos dainos – autentiškos, paties O. Kolbergo surinktos ir pateiktos be prikurtų muzikinių papildų.

Šis leidinys ženkliną naujos epochos lenkų folkloristikoje pradžią. Čia ne tik pirmą kartą pateikiamos autentiškos melodijos, bet ir pirmąsyk atkreipiamas dėmesys bei parodomas liaudies dainos variantiškumas. O. Kolbergas dainas pateikia naudodamas pagrindinių motyvų sistemą ir taip atskleisdamas dainos būties esminius bruožus – neribotą gyvybingumą ir nuolatinį kitimą, išlaikant sąlygiškai pastovų pagrindinio tekstinio-melodinio motyvo modelį. Lenkų folkloristikoje tai buvo atradimas.

Rinkinys „Pieśni ludu polskiego“ sudarytas iš dviejų skyrių. Pirmajame – „Dumy i pieśni“ – yra 41 daina (vyrauja baladės) ir 444 jų variantai, užrašyti įvairiuose Lenkijos regionuose, antrajame – „Tańce“ – įdėtos 466 šokių melodijos su trumpais teksteliais. Kiekviena melodija turi signatūrą su geografine nuoroda, o jei melodija ir tekstas yra paimti iš kito šaltinio, jis tiksliai nurodytas. Komentaruose taip pat nurodomi dainų variantai, žinomi O. Kolbergui iš kitų šaltinių, bet jo rinkinyje netilpę.

Dainų poetinius tekstus O. Kolbergas šiek tiek redagavo, tačiau tarmės savybes stengėsi išlaikyti. Vis dėlto, pasak autoriaus, svarbiausia šiame rinkinyje jam, kaip muzikui, yra melodijos, nes be jų liaudies dainų rinkiniai gyvena tik pusiau. Todėl melodijas jis stengėsis užrašyti ir pateikti kuo tiksliau. Jis fiksavo ir kreipė dėmesį į

smulčiausias melodijos puošmenas – treles, mordentus, foršlagus, nachšlagus ir t. t., kurios būdingos liaudiškam dainavimui. Šis dėmesys ornamentikai buvo įvertintas dar O. Kolbergo amžininkų.

Rinkinio melodijas jis sakosi rinkęs keliolika metų ir dabar skaitytojui pateikia pačias įdomiausias, atspindinčias tautos muzikalumą. „Pateikiu gaidą neiškreipdamas jos paprastumo (t. y. kiek iškraipymai nekilo dėl dainuotojo kaltės), taip, kaip išskrido iš liaudies burnos, be jokio harmonijos pritaikymo, nes esu įsitikinęs, jog geriausia (najdzielniejsza) ji yra tokia nesuterštai švari, kokią ją gamta įkvėpė.“¹⁸

Tolesnį dainų publikavimą (jau buvo numatyta ir antra laida) sustabdė pinigų stygius.

Naujos serijos sumanymas: liaudies daina ir jos gyvavimo kontekstas

Visuomenė gvildeno naujas idėjas, romantiškasis istorizmas, tautosakoje išvelgęs tik senovės ir ikirikikščioniškos kultūros relikтус bei nacionalinės kultūros pagrindą, artėjo į pabaigą. Folkloro tyrimas nustojo būti literatų prerogatyva. 1854 m. Poznanėje pasirodė R. Berwińskio knyga „Studia o literaturze ludowej ze stanowiska historycznej i naukowej krytyki“ („Liaudies literatūros studija istorinės ir mokslinės kritikos požiūriu“), pateikusi visai naują požiūrį į tautosakos tyrimą. Joje buvo suformuluota pagrindinė novatoriška tezė, jog nereikia folklore ieškoti praeities istorijos ir laikyti ją literatūros ir mokslo atgimimo šaltiniu, kaip buvo visuotinai manoma. Reikia kelti naujus tikslus, t. y., sistemingai ir detalai tiriant tautosakos istorinę-literatūrinę medžiagą, pasiekti pačias giliausias žinių apie liaudį versmes.

O. Kolbergas šios R. Berwińskio tezės negalėjo nepastebėti ir nesuprasti, nes įdėmiai sekė spaudą, naujus leidinius ir knygas, nors, būdamas labai užimtas ir paskendęs darbuose, nedalyvavo viešose diskusijose ir svarstymuose. Naujos R. Berwińskio idėjos sustiprino jo paties nuomonę ir apmąstymus, kad tautosaką geriausiai būtų pateikti su ją supančia aplinka, papročiais ir visais kitais jos egzistavimą gubiančiais faktais. Svarbu visa tai, ką šiandien vadiname kūrinio gyvavimo kontekstu.

Žvelgiant atgal į jo folkloristikos kelią galima pastebėti, jog prie šios mokslinės pozityvistinės, faktografinės koncepcijos jis artėjo savarankiškai, kai spausdino vienuodų žanrų dainas (ankstyvojo laikotarpio publikacijose skirstė dainas į vestuvių, apeigų ir kt.), paskui atkreipė dėmesį į geografiją ir regioną (tai minėtos ankstyvojo laikotarpio lietuvių, čekų, lenkų dainos, o pasukus prie autentikos – „Lenkų liaudies dainos“).

Apie platesnio žvilgsnio būtinumą renkant dainas O. Kolbergas rašė: „Netrukus pastebėjome šių kūrinių glaudų ryšį su apeigomis, papročiais ir visa liaudies buitimi. Ši aplinkybė vertė mus užrašant dainą bei jos melodiją žymėti ir visus jos aksesuarus (pagal to meto mūsų supratimą), t. y. išryškinti situaciją, kuri dainą pagimdė ar sukėlė šiuos veiksmus“¹⁹.

Naujojo laikotarpio pirmasis O. Kolbergo rinkinys, dar ne iki galo išsamus, buvo 1865 m. pasirodžiusi monografija „Sandomierskie“. Tai pirmoji O. Kolbergo suplanuotos milžiniškos „Lud“ serijos knyga. Jis, kaip minėta, jau buvo pasitraukęs

iš valdiškos tarnybos (1861 m.) ir galutinai atsidėjęs folkloriniam darbui. Netrukus 1867 ir 1869 m. išleidžiamas dvitomis „Kujawy“, o nuo 1871 iki 1875 m. viena po kitos pasirodo jo geriausios monografijos „Krakowskie“ keturios dalys. Iki mokslininko mirties išėjo trisdešimt du serijos „Lud“ tomai, o iš viso jų išleista beveik keturiasdešimt.

Ši O. Kolbergo veikalą, dėl kurio didžiulės reikšmės paprastai nediskutuojama, dauguma lenkų tyrinėtojų vis dėlto vertina neapeidami jo trūkumų. Remiantis skirtingų autorių nuomonėmis, jo reikšmę nusakytume taip:

- perėjimas prie platesnio liaudies gyvenimo dokumentavimo reiškę posūkį nuo folkloristikos prie etnografijos ir netgi etnologijos;

- milžiniškas medžiagos rinkimo darbas ir kartu noras mokslškai ją interpretuoti buvo per sunkus uždavinys vienam žmogui; tuo laikotarpiu dar nebuvo ir ištobulintų mokslinės analizės įrankių;

- „Lud“ serija, išlikdama nepaprastai monumentaliu projektu, turėjo nemažą trūkumų, pavyzdžiui, jai būdingas tam tikras fragmentiškumas, daug klaidų ir kitokių netikslumų. Tačiau reikia pabrėžti, jog tai buvo iš esmės vieno asmens triūsai. Tai, ką dabar dirba ištisos institucijos, XIX a. antrojoje pusėje pradėjo vienas vienintelis žmogus: Oskaras Kolbergas.

Išvados

O. Kolbergo folkloristinės veiklos samprata kito kartu su paties folkloro esmės samprata. Šis kitimas yra interpretuojamas kaip keli reikšmingi žingsniai:ėjimas nuo preteksto prie autentiško teksto ir nuo šio autentiško teksto prie jo funkcionavimo konteksto.

Apžvelgus pagrindinius lenkų folkloristo ir etnografo O. Kolbergo gyvenimo ir veiklos faktus, išryškėja jo folkloristikos, t. y. liaudies dainų rinkimo, publikavimo bei šio darbo sampratos ir metodo, kitimas.

Biografijos faktai rodo, jog O. Kolbergo asmenybės formavimuisi ir būsimo darbo pasirinkimui didelę įtaką darė bendravimas nuo ankstyvos jaunystės su garsiomis lenkų muzikos ir mokslo asmenybėmis.

Noras tapti kompozitoriumi skatino kaupti muzikinę erudiciją ir lavinti muzikavimo įgūdžius. Lemiamą įtaką susidomint tautosaka O. Kolbergui padarė ankstyvojo lenkų romantizmo idėjos ir pažintis su pirmaisiais lenkiškais folkloro rinkiniais. Pirmosios „ekspedicijos“ už miesto leido išgirsti ir užfiksuoti nemažai originalių liaudiškų motyvų.

Tačiau ankstyvosiose O. Kolbergo muzikinėse publikacijose šie motyvai nesuformavo liaudies muzikos kūrinio savarankiško statuso suvokimo. Dėl jų atsirado „liaudiškos dvasios“ muzika. Tikri liaudies motyvai galėjo egzistuoti tik „jausti“ į kitos, kitokios tuo metu gyvavusios muzikos audinį, jie tapo pretekstu atsirasti „tikrajai“ muzikai. Ši „tikroji“ muzika buvo paremta klasicizmo išpuoselėta dur-moll sistema, kuri buvo visiškai svetima liaudies muzikai. Kadangi liaudies muzika

remiasi kita muzikos sistema, šis įtraukimas naikino liaudies melodijos autentiškumą ir niveliavo jos savitumą. Tokios „liaudiškos dvasios“ muzikos pavyzdžiai yra aptartieji O. Kolbergo ankstyvieji harmonizuotų dainų rinkiniai.

1857 m. išleistas O. Kolbergo rinkinys „Pieśni ludu polskiego“ rodo reikšmingą posūkį prie autentiškos liaudies dainos ir norą ją pateikti „natūralią“. Iš šio rinkinio matyti, kad liaudies melodijos samprata yra jau kita, nauja, kad šiai melodijai jau suteiktas savaime pakankamos vertybės statusas. O. Kolbergo folkloristikoje – tai esmingas žingsnis prie autentikos, prie liaudies dainos kaip teksto suvokimo.

Trečiasis O. Kolbergo folkloristikos posūkis atskleidžia kiek kitą plotmę. Tai autentiškos liaudies melodijos gyvavimas jos aplinkoje, šiandienine terminologija – liaudies dainos funkcionavimo kontekstas. O. Kolbergo žvilgsnis išsiplečia, jis bando aprėpti nepaprastą gausybę dainos gyvenimo faktų ir detalių. Jo folkloristika pasuka etnologijos link.

¹ Dzieje folklorystyki polskiej. 1864–1918. Pod red. H. Kapeluś i J. Krzyżanowskiego. Warszawa, 1982, p. 25.

² Józef M. Chomiński. Chopin. PWM, 1978, p. 242.

³ Ryszard Górski. Oskar Kolberg. Zarys życia i działalności. Ludowa spółdzielnia wydawnicza, 1970.

⁴ I. Kopernicki. Oskar Kolberg. Kraków, 1889. Cit. iš: Oskar Kolberg i ostatnia jego praca. Przez Rafała Lubicza. Warszawa, 1898, p. 11–12.

⁵ Dzieje folklorystyki polskiej. 1864–1918, p. 25.

⁶ Oskar Kolberg i ostatnia jego praca, p. 2.

⁷ Cit. iš: Jacek Łukasiewicz. Mickevičius. V., 1998, p. 33.

⁸ Julian Maślanka. Folklor w poglądach pokolenia romantyków. – Polska Akademia Umiejętności. W służbie nauki, 1998, Nr 1, p. 14.

⁹ Ryszard Wojciechowski. Warszawskie. – Dzieje folklorystyki polskiej. 1800–1863. Epoka przedkolbergowska. Pod red. Heleny Kapeluś i Juliana Krzyżanowskiego. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1970, p. 104.

¹⁰ Dzieje folklorystyki polskiej. 1864–1918, p. 25–26.

¹¹ Greta lenkų liaudies muzikos O. Kolbergą domino ir kitų slavų tautų muzika. Folklorinio darbo pradžioje jis manė ištirsis visą slavų muziką ir atrasiąs bei parodysiąs jos specifiką. Viešai pasiskelbdamas spaudoje, prisistatė kaip muzikos menininkas, kuris renka liaudies melodijas, nes per jas siekia parodyti ir atskleisti slavų muzikos būdą. Šviesuomenės diskusijose tautų kultūros savitumo klausimais ypač daug buvo kalbama apie slavų tautas. Tačiau šių planų O. Kolbergas atsisakė, matyt, dėl užrašytos folklorinės medžiagos trūkumo ir milžiniško darbo pačiam ją surinkti. Vis dėlto jis įdėmiai sekė visus naujai pasirodančius slavų tautų liaudies muzikos leidinius.

¹² Józef M. Chomiński. Min. veik., p. 199.

¹³ Agata Skrukwa. Dzieje archiwum Kolberga. – Polska Akademia Umiejętności. W służbie nauki, 1998, Nr 1, p. 37.

¹⁴ Šiame rinkinyje (jo autoriaus pilnos pavardės nėra) paskelbtas 51 tekstas ir 8 dainų muzika, harmonizuota balsui su fortepijonu. Pirmųjų aštuonių dainų poetiniai tekstai pateikiami dviem kalbomis, o kitos – tik lenkiški vertimai. Vertingos informacijos suteikia autoriaus paaiškinimas, kodėl dedami šie lietuviški originalai: „Daug mažai apsišvietusių žmonių mano, kad lietuvių kalba yra tik lenkiškų ir rusiškų žodžių mišinys, maža turintis savų žodžių, todėl keletą tekstų čia pateikiu dar ir dėl to, kad būtų galima įvertinti, ar vertėjas priartėjo prie originalo“ (žr.: „Pieśni ludu Nadniemeńskiego z okolic Aleksoty zebrał i przełożył Karol M. Br.....i. Poznań, 1844).

¹⁵ O pieśniach litewskich. Oddruk z Dzwonu Literackiego. W-wa, 1847.

¹⁶ Ten pat, p. 14.

¹⁷ Ten pat, p. 15.

¹⁸ Pieśni ludu polskiego. Zebrał i wydał Oskar Kolberg, ser. I. Warszawa, 1857, p. V.

¹⁹ Dzieje folklorystyki polskiej. 1864–1918, p. 28.

Gauta 2004 03 16